

КРИМСЬКИЙ ВЕКТОР РОСІЙСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ: ДЕОКУПАЦІЯ СВІДОМОСТІ ТА ТЕРИТОРІЇ

РЯБОШАПКО Леонід - доктор юридичних наук, професор, Полтавський державний аграрний університет

УДК: 323.1:341.43](477=512.19+47+57) «20»

DOI 10.32782/NP.2022.2.1

У статті окреслено кримську проблематику як складову національної та міжнародної безпеки на тлі агресивної зовнішньої політики РРФСР-СРСР-Російської Федерації (РФ) у 1917- 2022 роках. Висвітлено історичні витoki критичного стану національної безпеки і корінних народів України. Акцентовано увагу на негативних результатах комуністичної пропаганди і радянського виховання для свідомості української спільноти. Охарактеризовано непослідовну зовнішню політику України і держав Західної демократії щодо розвитку відносин з Російською Федерацією, необхідність їх переосмислення для припинення російсько-української війни та формування нових гарантій міжнародної безпеки.

Ключові слова: АРК, РФ, збройна агресія, деокупація.

Постановка проблеми

Російські більшовики, захопивши владу в результаті Жовтневого перевороту 1917 року, розпочали зовнішньополітичну діяльність з оголошення ультиматуму Українській Центральній Раді (УЦР) та окупації території Української Народної Республіки (УНР). Після створення РРФСР і СРСР ця держава, будучи членом Ліги Націй, ООН і європейських інституцій, підписавши Заключний акт Ради з безпеки і співробітництва в Європі 1975 року, періодично порушувала засади міжнародного публічного права. Нагадаю ретроспективу агресивної зовнішньої політики РРФСР-СРСР щодо таких держав, як: Польща (1920 і 1939 роки); Фінляндія

(1939-1940 роки); Естонія, Латвія, Литва (1940 рік); Угорщина (1956 рік); Чехословаччина (1968 рік); Афганістан (1979 рік).

РФ, як держава-спадкоємець СРСР з 25 грудня 1991 року, не змінила сутності зовнішньої політики. Вона продовжила неодноразово і промовисто демонструвати підміну демократичних понять, нехтування загально визнаними міжнародними способами врегулювання територіальних суперечок, зрештою – великодержавний шовінізм. Це виразно проявилось під час збройного конфлікту в лівобережних районах Республіки Молдова (1992 рік), збройної агресії проти частини території Грузії - Абхазії та Південної Осетії (2008 рік). Міжнародні договори між УРСР і РРФСР від 19 листопада 1990 року, Україною та РФ від 31 травня 1997 року, хоч і підтвердили взаємні зобов'язання про територіальну цілісність одна одної, непорушність існуючих між ними кордонів, але не зупинили РФ здійснити 20 лютого 2014 року нову збройну агресію проти України шляхом тимчасової окупації території Автономної Республіки Крим (АРК) та міста Севастополя і перетворити її у повномасштабну війну з 24 лютого 2022 року. Це остаточно підважило принципи міжнародної колективної безпеки, які виявилися недієвими перед більш ніж 100-річною агресивною зовнішньою політикою РРФСР-СРСР-РФ.

За таких умов більшої актуальності набудуватиме необхідність продовження системних міждисциплінарних досліджень

історичних витоків критичного стану національної безпеки України в результаті агресивної зовнішньої політики РРФСР-СРСР-РФ та важливості співпраці з представницькими органами кримських татар.

Мета статті - окреслити кримську проблематику як складову національної та міжнародної безпеки на тлі агресивної зовнішньої політики РРФСР-СРСР-РФ у 1917- 2022 роках, а також низки інших фундаментальних питань (світоглядних, міжнародних, політичних, юридичних, історичних), які вимагають переосмислення на шляху України до євроатлантичної спільноти.

Стан наукових досліджень

Дослідниками гуманітарного напрямку створено вагомий методологічний осередок для вивчення цієї теми. Серед них - наукові праці Б. Бабіна, Т. Березовця, Г. Бекірової, Б. Брошевана, В. Возгріна, В. Горбуліна, В. Євтуха, П.- Р. Магочія, А. Мальгіна, Ю. Кандимова, О. Тимощука, С. Червонної та інших, спільна публікація збірника документів і матеріалів, підготовлена Інститутом історії НАН України та архівними інституціями у 2016 році за редакцією В. Смоля. Однак загрози у сфері національної безпеки матимуть невизначений термін, що передбачає додаткове висвітлення політико-правових подій на території України і Кримського півострова у 1917-2014 роках, які були відображені в діяльності різних політичних режимів: територіальна цілісність і територіальний устрій, конституційний статус АРК та міста Севастополя, кримських татар і російської національної меншості, української і російської мов, державну інформаційну політику і політику національної пам'яті, відносини з РФ, Європейським Союзом (ЄС), НАТО.

Виклад основного матеріалу

Аналізуючи зміст опрацьованих джерел у різних вимірах, слід вказати наступне. Лютнева революція 1917 року та Українська революція 1917-1921 років, завершення Першої світової війни розпочали процеси поступового відновлення української і кримськотатарської національної держав-

ності. Переконаливе свідчення цього, з одного боку, – створення УЦР, Генерального Секретаріату, забезпечення прав національних меншостей, проголошення УНР, ухвалення Конституції УНР. З іншого – проведення I Всекримського мусульманського з'їзду, створення Тимчасового Кримсько-Мусульманського Виконавчого Комітету, проведення I Курултаю кримськотатарського народу, обрання парламенту та уряду на чолі з А. Айвазовим і Н. Челібіджиханом, проголошення Кримської Демократичної Республіки (КДР) та ухвалення її Конституції. Відбувався пошук варіантів унормування відносин української та кримськотатарської державності.

Однак російсько-більшовицька збройна агресія зумовила поразку УНР і КДР, насильницьке утворення радянської влади, яка, зокрема, розстріляла Н.Челібіджихана 23 лютого 1918 року в місті Севастополі. Український і кримськотатарський народи продовжили боротьбу з російським комуністичним імперіалізмом в екзилі.

У цьому контексті доцільно нагадати позицію української політичної еміграції щодо агресивної зовнішньої політики РРСФР. Всеукраїнська Національна Рада у Постанові від 12 лютого 1921 року підкреслювала, зокрема, що «уважає намагання і московських більшовиків, і російської реакції та інших напрямів російського імперіалізму противними свободі і самовизначенню народів, а політику держав Антанти в справах бувшої Росії хибною, бо дотеперешнім результатом тої політики було лишень скріплення московського більшовизму внутрі і на вні, та обезпичення української національної армії, яка головню ставила доси фактичний опір поширенню більшовизму поза дотеперешні його межі» [1]. Однак це своєчасне прогностичне застереження не було усвідомлено державами Західної демократії.

Зокрема, внаслідок окупації і створення УСРР-УРСР, Кримської АРСР у складі РРФСР спотворено європейські вектори українського і кримськотатарського державотворення. Комуністична пропаганда і радянське виховання громадян значною мірою фактично розмило моральні підвалини, на яких трималася гідність особи.-

З цього приводу А. Безансон писав, що «...комунізм призвів до ширшого і глибшого морального нищення» [2, с.49]. У сукупності з масовими політичними репресіями поколінь радянських громадян, відсутністю конституційних прав і свобод у більшості з них виробився страх як основа покори, почуття меншовартості, корисливий спосіб мислення, необхідність пристосовництва як способу виживання в тоталітарній державі, а в їх нащадків - переважно лояльне ставлення до СРСР-УРСР. Виняток – діяльність УПА, українського правозахисного руху, Національного руху кримських татар за відновлення прав депортованого народу.

За таких умов після ухвалення Декларації про державний суверенітет України 1990 року, подій Студентської Революції на граніті 1990 року, відновлення Української держави та припинення існування СРСР у 1991 році виникли світоглядні розбіжності, які відображалися у внутрішній і зовнішній політиці, нормах конституційного законодавства, рішеннях органів місцевого самоврядування. Від усунення цих протиріч залежав вектор розвитку держави - європейський чи російський.

З одного боку, повернення до європейських витоків державотворення передбачало подолання успадкованих політико-правових й ідеологічних стереотипів, формування української політичної нації, декомунізацію суспільних відносин тощо. З іншого - демократичні цінності ЄС, ліберальні норми Конституції України, виборчого законодавства, судові рішення уможливили продовження діяльності проросійських політичних партій (КПУ, СПУ, Партії Регіонів), громадських організацій, засобів масової інформації, псевдоукраїнської церкви Московського патріархату.

Вони формували органи центральної і особливо місцевої влади в окремих регіонах, які успішно переконували виборців у прагматичності зовнішньої орієнтації на РФ, збільшували товарообіг, створювали Єдиний економічний простір, вимагали державного статусу для російської мови, підписували угоди у військовій галузі, пропагували відновлення СРСР і УРСР, відстоювали радянську символіку і радянські державні

свята, топоніміку, розповсюджували дезінформацію про кримських татар, протидіяли закріпленню їх конституційного статусу як корінного народу України, продовжували сприяти масовій русифікації шляхом реалізації інформаційної політики у культурній сфері, характеризували Помаранчеву Революцію державним переворотом тощо.

Відтак, як писав у 2010 році професор М. Онищук, склався політико-правовий стан, коли «конституційний лад (фактична реальна конституція) і юридичний (писана) конституція, не збігаючись, існують самі по собі, - то конституційна система держави є фіктивною, а не реальною. Вона не виконує свою функціональну роль, працює на деформацію не тільки держави, а й суспільства, призводячи до їх занепаду і регресу» [3]. Ця думка стала ще більш очевидною після обрання нового Президента України В. Януковича у 2010 році. Швидко виключення із тексту Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» норм щодо євроатлантичного безпекового простору та НАТО, відмова глави держави підписати Угоду про асоціацію з ЄС під час проведення Вільнюського саміту 2013 року, узурпація влади політичним керівництвом держави та антиконституційні дії в АРК призвели до критичного стану національної безпеки.

Названі вище та інші обставини поступово обумовили неготовність Збройних сил України виконувати оборонну функцію. Вони були враховані РФ для активної протидії цивілізаційному європейському вибору політичного майбутнього Українського народу під час Євромайдану та подій Революції Гідності з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року. Використавши дисфункцію органів центральної державної влади, бездіяльність та колаборацію більшості органів державної влади в АРК та місті Севастополі, сепаратистські настрої частини населення РФ 20 лютого 2014 року здійснила збройну агресію і тимчасово окупувала територію Кримського півострова.

Відновлення державного суверенітету з метою деокупації території АРК та міста Севастополя передбачатиме реалізацію низки заходів, зокрема: Рекомендацій парламентських слухань від 22 вересня 2016 року щодо

шляхів, методів і способів Стратегії реінтеграції тимчасово окупованої території АРК та міста Севастополя; Стратегії деокупації та реінтеграції тимчасово окупованої території АРК та міста Севастополя, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 року; Закону України від 1 липня 2021 року «Про корінні народи України» (кримські татари, караїми, кримчаки); Декларації Міжнародної Кримської платформи від 23 серпня 2021 року [4]. Не менш важливо - вдосконалити окремі напрями державної політики з питань оборони та інформаційної безпеки; ухвалити рішення після оприлюднення звіту діяльності Тимчасової слідчої комісії парламенту з питань розслідування фактів, які сприяли тимчасовій окупації території АРК та міста Севастополя, створеної 1 лютого 2022 року; визначити збалансовану конституційну модель територіальної організації влади на території Кримського півострова.

Виконання цих завдань корелюється з реалізацією конституційного положення про незворотність європейського та євроатлантичного курсу України. Підписавши та ратифікувавши Угоду про асоціацію з ЄС у 2014 році, Україна не просто зробила базовий вибір між різними векторами світової торговельної політики. Йдеться про повернення до західної моделі політичних, економічних, правових, гуманітарних і безпекових відносин. За цим поняттям - моральні і правові норми європейських держав, котрі формувалися століттями, створювали ґрунт, на якому тепер функціонують політико-правові інституції держав Західної демократії. ЄС створив спільноту як об'єднання народів на засадах християнських цінностей, не фальсифікованої історичної пам'яті, верховенства права, прав людини, чесних виборів, справедливого судочинства, спільних економічних інтересів і їх захисту через систему колективної оборони – НАТО.

Водночас названі вище демократичні цінності не є усталеними, а ЄС і НАТО - не найкращі політичні організації у світі. Це підтверджують події після початку російсько-української війни у 2014 році: політично пасивна і наївна позиція ЄС і НАТО, відсутність єдності та ускладнена процедура

ухвалення важливих рішень, переважання економічних інтересів у міжнародних відносинах з РФ та обмеження риторичними заявами, резолюціями, переговорами, невиконання міжнародних зобов'язань державами-учасниками підписання Будапештського меморандуму 1994 року та недієва система міжнародного публічного права.

Але повномасштабна збройна агресія РФ проти територіальної цілісності всієї України з використанням новітніх способів ведення інформаційної гібридної війни повинна прискорити процес взаємного переосмислення суспільної свідомості. Зокрема, для суб'єктів конституційного права проросійської орієнтації – змінити ставлення до українського державотворення, усвідомити загрози конституційному ладу, необхідність його гарантування Збройними Силами України, а для ЄС, НАТО, інших європейських інституцій - історичну та стратегічну роль України в захисті європейської системи безпеки. У зв'язку з цим доцільно навести цитату з меморандуму Української Національної Ради, оприлюднену 5 серпня 1949 року на адресу першої сесії Ради Європи в Страсбурзі: «Тепер уже всі народи світу відчувають страшну небезпеку від російського комуністичного імперіалізму, з яким Український народ мусів почати боротьбу ще 1917 р. У цей важливий момент ми вважаємо залучення України в систему Об'єднаної Європи за неодмінне з причин політичних і економічних, зокрема в інтересі оборони європейських народів перед російським комуністичним імперіалізмом» [5, с.233].

Висновки

Розвиток державного будівництва після 1991 року засвідчив непослідовний політико-правовий процес відновлення багатовікової історії українського державотворення. Серед визначальних обставин – неусвідомлення значною частиною української і європейської спільноти наслідків антисоціального зламу Жовтневого перевороту 1917 року, створення СРСР 1922 року, спадщини тоталітарного політичного режиму у сфері правової ідеології, хибності «взаємовигідних»

міждержавних відносин з РФ, геополітичних реалій ХХ-початку ХХІ століття.

Завершуючи характеристику внутрішніх і зовнішніх чинників, які зумовили тимчасову окупацію території АРК та міста Севастополя, слід наголосити, зокрема, на таких:

1) збройна агресія та окупація території УНР і КДР (1917-1921 роки);

2) створення Кримської АРСР у складі РРФСР та її ліквідація (1921 – 1945 роки);

3) депортації національних меншостей, кримських татар за національною ознакою та адміністративні перешкоди у їх поверненні (1941-1991 роки);

4) політична боротьба під час радикальних суспільних перетворень у СРСР-УРСР із застосуванням псевдоюридичних аргументів за збереження СРСР, відновлення Кримської АРСР як територіальної автономії у складі УРСР з метою підписання нею - рівноправним суб'єктом радянської федерації - нового Союзного Договору;

5) політичне протистояння між органами державної влади України та Кримської автономії на тлі тривалого конституційного процесу (1990-1998 роки);

6) російсько-український конфлікт про правовий статус міста Севастополя (1993 рік);

7) прорахунки політичного керівництва України щодо підписання та ратифікації Будапештського меморандуму про гарантії безпеки (1994 рік);

8) дислокація іноземного військового формування в місті Севастополі – Чорноморського флоту РФ на підставі Угод 1996 і 2010 років, продовження його перебування до 2042 року;

9) вагома різниця між формою і змістом конституційних приписів щодо державного устрою (Україна – унітарна держава, невід'ємна складова якої – АРК та місто Севастополь із спеціальним статусом);

10) періодичні дискусії про створення балансу загальнонаціональних і регіональних інтересів, що передбачало формування двопалатного парламенту;

11) непослідовна державна етнонаціональна політика щодо реалізації конституційного статусу Меджлісу як представ-

ницького органу кримськотатарського народу;

12) намагання РФ спорудити дамбу у Керченській протоці в напрямку українського острова Тузла (2003 рік);

13) набуття російсько-українського громадянства в АРК та місті Севастополі;

14) проросійська позиція деяких держав на Бухарестському саміті НАТО та відкладення рішення про приєднання України до «Плану дій щодо набуття членства» на невідзначений час (2008 рік);

15) набуття Україною міжнародно-правового статусу позаблокової держави (2010 рік);

16) ухвалення Закону України «Про засади державної мовної політики» як умови «захисту» російської національної меншості (2012 рік);

17) відсутність активної проінформаційної політики, що створило умови для порушення інформаційного суверенітету держави та ефективного маніпулювання суспільною свідомістю з боку КПУ, Партії Регіонів, проросійськими і російськими засобами масової інформації в інформаційному просторі АРК та міста Севастополя;

17) неусвідомлення та несприйняття переважною кількістю російської національної меншості в АРК та місті Севастополі ідеї національної держави як такої, що об'єднує Український народ – громадян України всіх національностей – на засадах єдиної політичної нації;

18) неефективна військова політика, недостатнє фінансове забезпечення Збройних Сил України.

Отже, акт збройної агресії РФ проти України, здійснений 24 лютого 2022 року, продовжує розпочату 20 лютого 2014 року тимчасову окупацію території АРК та міста Севастополя. Це має стати уроком для української спільноти та міжнародного співтовариства, політичного керівництва Української держави, ЄС і НАТО у сенсі переосмислення ставлення до «стратегічного партнера» - РФ. Результат «збалансованої» зовнішньої політики і «рівноправного діалогу» України з РФ - тисячі вбитих, поранених, внутрішньо переміщених осіб, гуманітарна катастрофа, матеріальна і моральна шкода,

мільйони біженців у державах ЄС. Це вимагатиме нових підходів до реального забезпечення військової сфери, конституційних прав корінних народів України та зміни зовнішньої політики закордонних держав щодо членства України в ЄС і НАТО. Від усвідомлення та реалізації цього залежатиме перспектива національної та міжнародної безпеки.

Література

1. URL:<http://zbruc.eu/node/103863>
2. Безансон А. Лихо століття. Про комунізм, нацизм та унікальність Голокосту. Київ: Пульсари, 2007. 136 с.
3. Онищук М. Держава громадянина // Дзеркало тижня. 2010. 21 серпня. С. 4.
4. Спільна декларація Учасників Міжнародної Кримської платформи: ухвалена на Установчому саміті у м.Києві 23 серпня 2021 року. URL:<http://crimea-platform.org/samit/deklaraciya>
5. Український парламентаризм на еміграції. Державний центр УНР: документи і матеріали. 1920-1992 / упоряд. В. Яблонський. Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 2012. 840 с.

CRIMEAN DIMENSION OF RUSSIAN OCCUPATION: DEOCCUPATIONS OF CONSCIOUSNESS AND TERRITORY

The article outlines the Crimean issues as a component of national and international security against the background of the aggressive foreign policy of the RSFSR-USSR-RF in 1917-2022. The historical of the critical state of national security, including the indigenous peoples of Ukraine, are highlighted. Emphasis is placed on the negative results of communist propaganda and Soviet education for the consciousness of the Ukrainian community. The inconsistent foreign policy of Ukraine and Western democracies on the development of relations with Russia, the need to rethink them to end the Russian-Ukrainian war, the deoccupation of the Crimean peninsula and the formation of new guarantees of international security are described.

Keywords: ARC, RF, armed aggression, de-occupation.